

CLAIM 13765B-INDUSTRIAL DIAMONDS

De restitutie van industriediamanten aan de Belgische diamantsector en de grenzen van de Amerikaanse goodwill, 1945-1951

ERIC LAUREYS *

MET OPVALLENDE ZELFGENOEGZAAMHEID MAANDEN DE VERENIGDE STATEN VANAF 1997 DE EUROPESE REGERINGEN AAN OM SNEL WERK TE MAKEN VAN HET OPSPOREN VAN DOOR NAZI-DUISSLAND ONTVREEMDE JOODSE GOEDEREN OF ZGN. *HOLOCAUST ASSETS*. OOK DE NAOORLOGSE AMERIKAANSE REGERINGEN ONDERNAMEN REEDS LOVENSWAARDIGE POGINGEN TOT RESTITUTIE. TOCH MOET DE ETHISCHE GRONDSLAG DIE DEZE OPERATIE TOEGESCHREVEN WORDT ENIGSZINS GERELATIEEERD WORDEN. IN ANDERE DOMEINEN, ZOALS DE RUIMTEVAART OF DE KERNWETENSCHAPPEN (WAAR NAZI-MISDADIGERS IN HET KADER VAN DE KOUDE OORLOG ZONDER VERWIJL IN DIENST GENOMEN WERDEN), KEKEN ZIJ NIET ZO NAUW OP ETHISCHE BESCHOUWINGEN. ZO STOND OOK HET RECHTSHERSTEL VOOR DE SLACHTOFFERS VAN DE NAZI-ROOF IN ZEKERE MATE IN FUNCTIE VAN DE AMERIKAANSE BELANGEN IN EUROPA. HIERDOOR WERDEN DE RECHTEN VAN DE SLACHTOFFERS, OF HET NU OM JODEN, NIET-JODEN OF NATIONALE STATEN GING, LANG NIET ALTIJD MET EVENVEEL IJVER BEHARTIGD.

I. Inleiding

Na de Tweede Wereldoorlog vond in de Amerikaanse en Britse bezettingszones in Duitsland een groots opgezette (en bovendien unieke) poging tot restitutie plaats van door Nazi-Duitsland ontvreemde goederen. Deze restitutie was onderdeel van een algemeen rechtsherstel ten bate van de slachtoffers van de roof. Met dit artikel wil ik aantonen dat deze restitutie niet losstond van de Koude Oorlogspolitiek. De toenmalige Amerikaanse regering was uit op de creatie van een democratisch-kapitalistisch blok dat een halt moest toeroepen aan de Sovjetrussische expansie. Daartoe moesten sterke banden gesmeed worden met Europa (inclusief met Duitsland) en moest de pro-Amerikaanse publieke opinie aangezwengeld worden. De restituties aan de voormalige door Duitsland bezette landen moeten in dit licht worden gezien.

In Duitsland zelf leidde deze politiek echter tot een dilemma. Restituties aan de slachtoffers van de Duitse agressie waren niet steeds verenigbaar met een Duits-vriendelijk economisch beleid. Zij waren ook niet steeds verenigbaar met de strategische en economische belangen van de VS zelf. Dit dilemma blijkt onder meer uit het restitutiedossier dat in deze bijdrage behandeld wordt. Het betreft ruwe industriediamanten die tijdens de bezetting in het Belgische diamantcentrum te Antwerpen ontvreemd waren en waarvoor na de oorlog in Duitsland, in de VS en ook in België een grote vraag bestond.

Hoewel zowel in België als in het buitenland grote vorderingen werden gemaakt in de studie van de restitutie van cultuuroederen en de schadeloosstelling in het kader van de Duitse *Wiedergutmachung*, staat het onderzoek over de industriële restitutie, die veruit

de belangrijkste was, amper in de kinderschoenen ¹. In de memoires of gepubliceerde documenten van de Amerikaanse Militaire Gouverneur, Generaal Lucius Clay kunnen aspecten van deze thematiek teruggevonden worden maar niet veel méér. Beter is het gesteld met de verslagen die in het kader van het onderzoek over de gespolieerde joodse goederen door de internationale commissies en studiegroepen geproduceerd werden. Zij bieden echter een bijzonder eenzijdig beeld van het geheel omdat zij exclusief toegespitst werden op de restitutie aan joodse slachtoffers, vertegenwoordigd door joodse organisaties. Werken die handelen over de geallieerde en Amerikaanse economische politiek in het bezette Duitsland zijn talrijker en rijk aan polemische debatten maar ook daar weidt men zelden uit over restitutieaangelegenheden.

II. De diamantindustrie en de oorlog

De Duitsers aasden om verschillende redenen op diamanten. Ten eerste werden geslepen of sierdiamanten in oorlogstijd beschouwd als waardebestendige deviezen ². Dat betekent dat zij net als goud of andere edelmetalen als internationaal ruilmiddel gebruikt konden worden. Duitsland had in de jaren van bewapeningswedloop een schrijnend tekort aan ruilmiddelen om op de internationale markt grondstoffen te kopen. Vervolgens was ook de vraag naar industriediamanten fel gestegen. Industriediamanten zijn diamanten die niet voldoen aan de kwaliteitsvereisten van de juwelenindustrie, maar die om hun hardheid bruikbaar zijn in de industrie en in het bijzonder in de oorlogsindustrie. Dit was een vrij recent fenomeen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was het gebruik van diamanten in de industrie nog marginaal. Sinds de jaren dertig echter deden diamantwerktuigen hun intrede in de optische nijverheid, in draadtrekkerijen en in de wapenindustrie voor het bewerken van harde metalen. Zij waren de sleutel tot de massaproductie van hoge kwaliteitsmaterialen. Zo leidde bijvoorbeeld het gebruik van industriediamanten bij het vervaardigen van ontploffingsmotoren voor oorlogsvliegtuigen tot een snelheidstoename van om en bij 6 %. Het hoeft dan ook geen betoog dat de vraag naar industriediamanten bij het uitbreken van de oorlog bij alle protagonisten bijzonder groot werd. Vandaar de ijver die de Duitsers aan de dag legden om in Antwerpen, toen het onbetwiste wereldcentrum van de diamant, de grootst mogelijke aantallen kostbare stenen te bemachtigen. Hierbij hielden zij weliswaar rekening met andere belangen die de roefpolitiek doorkruisten, zoals het handhaven van de Antwerpse

¹ Zie JACQUES LUST, *Missing art works of Belgium. Part I: public domain*, Brussel, 1994, p. 73; JACQUES LUST, *Roef en recuperatie van Belgische kunstschaten in en na de tweede wereldoorlog*, Gierik, 1997, p. 41-49; JACQUES LUST, "The Spoils of War Removed from Belgium during World War II", in *The Spoils of War. World War II and Its Aftermath: The Loss, Reappearance, and Recovery of Cultural Property*, 1997, p. 58-62; J. MICHAEL KURTZ, "The end of the war and the occupation of Germany, 1944-52. Laws and conventions enacted to counter German appropriations: The Allied Control Council", in *The Spoils of War. World War II and Its Aftermath: The Loss, Reappearance, and Recovery of Cultural Property*, 1997, p. 112-115.

² ERIC LAUREYS, "De beroving van de joodse diamantairs 1940-1944. Belangen van de Duitse oorlogsindustrie versus ontjoodsingspolitiek ?", in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 7, 2000, p. 149-187.

De diamantrestitutie en de politiek van de VSA

- Amerikaanse soldaten bezetten Bayreuth. Duitsland zit economisch volledig aan de grond, maar in 1948 opteert de regering van de VSA resoluut voor de snelle heropbouw van Duitsland. De Koude Oorlog is begonnen. (Foto SOMA)

diamantnijverheid ter opname in het *Grossdeutsche Wirtschaftsraum*. Maar dit is stof voor een andere studie en belette trouwens niet dat op het einde van de bezetting de Antwerpse diamantsector volledig verlamd was door de inbeslagneming van alle aan joden behorende officiële stocks. Men mag rustig stellen dat het hier om de quasi totaliteit van de officiële voorraad ging³.

De Belgische diamantairs leverden tijdens de bezetting een verbeterde strijd om zoveel mogelijk ruwe diamant uit de Duitse greep te houden en in de Antwerpse diamantnijverheid te injecteren. Als de gespecialiseerde arbeiders aan het werk bleven, zo werd gesteld, bleef de *know-how* voor de toekomst behouden. Antwerpen bereidde zich met andere woorden voor op de herovering van haar plaats als eerste diamanthandels- en -verwerkingscentrum na de oorlog. Het spreekt voor zich dat in de eerste naoorlogse jaren de restitutie van ettelijke duizenden karaat ontvreemde diamanten een welkome bijdrage kon leveren tot dit herstel.

³ De grootte van de zwarte voorraden is niet in te schatten.

Ook de andere oorlogsvoerende mogendheden legden veel ijver aan de dag om hun strategische reserves op peil te houden. Onder hen beten de VS, met het vijftienvoud van het Duitse oorlogsverbruik, de spits af. De VS waren ervan overtuigd dat de Britten (die de controle over de diamantverdeling in oorlogstijd hadden), het Zuid-Afrikaanse De Beers (dat een wereldmonopolie bezat op de verdeling van ruwe diamanten) en de Kongolese diamantproducenten (80 % van de wereldproductie) samenspannden om de VS een strategische *stockpile* te ontzeggen. Als 's werelds grootste consument maar ook als onthaalland voor tal van vooraanstaande joodse diamantairs (die met hun voorraden uit Antwerpen gevlucht waren), was het lang niet uitgesloten dat de VS pogingen zouden ondernemen om het monopolie van het kartel te breken en dat de New Yorkse diamantsector Antwerpen naar de kroon zou steken. De VS hadden in de onmiddellijke naoorlogse jaren bijgevolg redenen genoeg om de Belgische diamantsector niet ter wille te zijn. Of er een directe band bestond tussen de grieven en ambities van de Amerikaanse autoriteiten en de New Yorkse diamantnijverheid enerzijds en de onwil van het Amerikaans militair bestuur in Duitsland om aan België ruwe diamanten te restitueren anderzijds, kan in alle objectiviteit niet echt aangetoond worden. Wél kunnen een aantal convergenties benadrukt worden die een bepaald licht werpen op de Amerikaanse houding. De belangen van de Amerikaanse diamant- en oorlogsindustrieën vormen mogelijk één factor die aan de grondslag ligt van de weigerig om te restitueren; de evolutie van de politieke en economische belangen van de VS in Duitsland zijn er vast een andere.

III. De Amerikaanse bezetting van Duitsland en de gespolieerde diamanten

OMGUS en de na-oorlogse Duitse economie

De *Office of Military Government for Germany, United States* (OMGUS) werd op 1 oktober 1945 opgericht om het bestuur waar te nemen van de Amerikaanse bezettingszone, inclusief de Amerikaanse sector van Berlijn. Hoewel OMGUS over een ultiem interventierecht beschikte, speelde het hoofdzakelijk een superviserende rol en trok het zich geleidelijk terug uit de dagdagelijkse bestuurstaken om in een eerste fase plaats te maken voor niet-militaire functionarissen en in een latere fase voor een Duits bestuur⁴. OMGUS werd op 5 december 1949 opgeheven en droeg zijn prerogatieven over aan de burgerlijke *US High Commissioner for Germany* (HICOG)⁵. OMGUS stond onder het bevel van Generaal Lucius D. Clay, een burgerlijk ingenieur die de oorlog tot dusver had doorgebracht in de plandienst voor de oorlogsproductie in Washington.

4 GREG BRADSHER, *A finding aid to records at the National Archives at College Park*, College Park, MD, 1998, p. 272.

5 *Plunder and Restitution: Findings and Recommendations of the Presidential Advisory Commission on Holocaust Assets in the United States and Staff Report*, Washington, 2000.

Aanvankelijk, grofweg tussen 1945 en 1947, werd de economische politiek van OMGUS beheerst door de zienswijze van de Amerikaanse Schatbewaarder (*Secretary of the Treasury*) en democraat Henry Morgenthau. Morgenthau wilde Duitsland op draconische wijze herleiden tot een landbouwstaat. Elementen van deze zienswijze zijn terug te vinden in de hoofdrichtlijn *Joint Chiefs of Staff (JCS) Order N° 1067* die in de herfst van 1944 door Washington opgelegd werd aan Generaal Eisenhower. JCS 1067 stond elke vorm van industrialisering in de weg. Na de dood van President Roosevelt in april 1945 kregen republikeinse machthebbers als *Secretary of War* Henry Stimson en *Secretary of State* George C. Marshall de wind in de zeilen. Als gevolg van deze machtsverschuiving, van het groeiend antagonisme met de Sovjet-Unie, maar ook van de affiniteiten tussen de Amerikaanse zakenwereld en de traditionele Duitse economische elite, kwam de rehabilitatie van Duitsland in een stroomversnelling⁶. Tegen 1948 opteeden de westelijke bezettende mogendheden resoluut voor de verwestering en een snelle economische heropbouw van Duitsland naar kapitalistische model. Zij veroorzaakten daardoor bewust een breuk met de Sovjets. Het industrieel potentieel van Duitsland moest in de groeiende Koude Oorlogsgedragingen tot de economische ontplooiing van het Westers blok. Fundamenteel echter speelde de onwil van de VS om de grootschalige humanitaire hulp (oogstmislukkingen in 1946 en 1947 verscherpten het probleem nog) nog langer financieel te dragen. Duitsland moest snel *self-supporting* worden⁷.

Hoe werd de nieuwe benadering nu concreet door de bezettende overheid geïmplementeerd? De economie moest dringend aangezwengeld worden en de enige manier om dit te bereiken was door het ontwikkelen van een positieve handelsbalans. Er moesten daarom afgewerkte producten uitgevoerd worden die liefst harde valuta en indien mogelijk dollars opleverden; die konden dan op hun beurt exclusief aangewend worden om de nodige grondstoffen aan te kopen⁸. Inmiddels werden de schrale Duitse grondstofreserves optimaal ten bate van dit plan aangewend. De resultaten lieten niet op zich wachten. In 1946 kon slechts een trage heropleving van de Duitse industrie waargenomen worden, maar vanaf oktober 1947 kende de industriële productie een gevoelige toename.

Het is veelbetekenend dat tegelijkertijd ook gewag wordt gemaakt van het hernemen van de slijpactiviteit in sommige Duitse diamantcentra⁹. In het kader van de operatie *Safehaven* stelden enquêteurs vast dat Johannes Urbanek, één van de hoofd-

6 CAROLYN WOODS EISENBERG, *Drawing the Line : The American Decision to Divide Germany, 1944-1949*, Cambridge, 1996.

7 GÉRARD BOSSUAT, *L'Europe occidentale à l'heure américaine. Le plan Marshall et l'unité européenne (1945-1952)*, Bruxelles, 1992, p. 42.

8 JEAN EDWARD SMITH, *The papers of General Lucius D. Clay. Germany 1945-1949*, dl 1, Bloomington, s.d., p. 346.

9 J.D. Beam, Political Officer, Frankfurt aan Secretary of State, 20.II.1946 (NARA, RG 84, Entry 2108, Box 113, File 711.6).

verantwoordelijken voor de diamantroof in België, met geallieerde steun te Nürnberg een nieuwe slijpfabriek oprichtte¹⁰. De enquêteurs roken onraad en riepen de hulp in van de *Finance Division* van OMGUS. Na informatie ingewonnen te hebben bij het Belgische Krijgsgerecht werd een onderzoek ingesteld. Urbanek werd verhoord en op 1 mei 1946 in het kamp Nr 9 te Hammelburg geïnterneerd¹¹. Later, rond 1948-49, dook de firma Urbanek opnieuw op. De firma Urbanek was aangesteld om te waken over de verkoop van de diamanten aan de Duitse industrie in samenwerking met Amerikaanse autoriteiten, met wie de firma naar verluidt uitstekende relaties onderhield¹².

OMGUS en de restitutie van gespolieerde goederen

Hoewel op het overkoepelende geallieerde niveau de restitutie van ontvreemde goederen reeds in 1943 aangekondigd werd met de gezamenlijke *Allied Declaration* was het pleit van voor de slachtoffers lang niet gewonnen. Op 5 januari 1943 werden inderdaad alle eigendomstransferenten die het resultaat waren van plunderingen, diefstal of schijnbaar wettelijke transacties plechtig nietig verklaard. Maar tijdens de gesprekken die tot de verklaring hadden geleid was gebleken dat niet alle gesprekspartners op dezelfde golflengte zaten. De vertegenwoordigers van de kleine bezette landen, onder leiding van België, wilden een unilateraal engagement van alle betrokkenen om ontvreemde eigendommen terug te geven. De Britten, Amerikanen en Russen wilden zich niet vooraf binden. Zij wilden de handen vrij houden en een eigen politiek uitstippelen als de tijd rijp was. Men hield het daarom bij een algemene principeverklaring die gepaard ging met een operationele flexibiliteit.

Na de oorlog entte zich hier nog een andere impasse op ten gevolge van de fundamentele onenigheid m.b.t. de politieke en economische toekomst van Duitsland. Hoewel de geallieerden het op 21 januari 1946 eens kon worden over een gemeenschappelijke definitie van de restitutiepolitiek (het moest om identificeerbare goederen gaan die vóór de bezetting bestonden en die dwangmatig werden ontvreemd), werd stilaan duidelijk dat van een eenvormige gezamenlijke aanpak in Duitsland geen sprake zou zijn¹³. Het werd dus veeleer een restitutie *à la carte*, wat in het geval van de door België geclaimde industriediamanten niet onbelangrijk is.

10 Amerikaanse ambassade Brussel, 18.IV.1946 (NARA, RG 226, Entry 183, Box 23, File 124-125). Het "Safehaven"-programma bestond erin de Duitse middelen in het buitenland te lokaliseren en de aanwending ervan ten bate van een herleving van het nazisme te vrijdelen.

11 Jack Bennett, Finance Division OMGUS aan W.C. Haraldson, Office of Political Affairs, 13.IX.1946 (NARA, RG 226, Entry 183, Box 30, File 173/13).

12 DER aan Federatie, 9.V.1949 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

13 J. MICHAEL KURTZ, "The end of the war and the occupation of Germany, 1944-52. Laws and conventions enacted to counter German appropriations: The Allied Control Council", in *The Spoils of War. World War II and Its Aftermath: The Loss, Reappearance, and Recovery of Cultural Property*, 1997, p. 112-115.

Aan Amerikaanse zijde had men ondertussen niet stilgezeten en werd er ijverig aan een eigen restitutiepolitiek gesleuteld. Ook in deze aangelegenheden bood de *directive JCS 1067* het algemene kader. Eisenhower moest krachtens JCS 1067 beslag laten leggen op edelmetalen, valuta, waardepapieren, financiële rekeningen en andere waardevolle goederen die door de vijand ontvreemd waren. Deze confiscatie was nodig om deze goederen uit vijandelijke handen te houden en om de bezettende overheid een hefboom te bieden voor de controle van de lokale economie. In de loop van 1945 waren grote vorderingen gemaakt in het schattings- en inventariseringsproces (de schat van de Merkersmijn in Thüringen werd in april 1945 ontdekt). Talrijke claims werden reeds voorgelegd voor goederen die dat cruciaal waren voor het heropstarten van vitale industrieën in de bevrijde gebieden. Buitenlandse zendingen werden door de zonecommandanten (met uitzondering van de sovjetzone) ontvangen. Een Belgische antenne werd te Berlijn geïnstalleerd onder leiding van Henri Briché, oud medewerker van de Bank van Brussel en bureauchef van de dienst *Titres et Valeurs* bij de Dienst voor Economische Recuperatie (DER)¹⁴. Een andere Belgische vertegenwoordiger, Lt. Col. S. Buquenne, was hoofd van de Belgische restitutie-zending die op verzoek van de geallieerden werd opgericht bij de Amerikaanse *Restitution Control Branch* te Karlsruhe¹⁵. Buquenne introduceerde in naam van de DER Belgische claims. De *Restitution Control Branch* ging op deze claims in wanneer de goederen ondubbelzinnig geïdentificeerd konden worden, de overdracht ervan geen al te belangrijke transportmiddelen vergde en er geen strategische redenen konden aangehaald worden om de goederen achter te houden¹⁶. De allereerste restituties van voornamelijk industriële goederen waren in 1945 bestemd voor België, Nederland en Frankrijk¹⁷.

Over Britse betrachtingen is tot dusver weinig bekend, maar in de Franse en sovjetzones was nauwelijks sprake van rechtsherstel. Frankrijk paste een harde compensatiepolitiek toe en de sovjets beschouwden gerecupereerde goederen als oorlogsbuit¹⁸.

In de uitvoering van de restitutie werd OMGUS evenwel geconfronteerd met een aantal problemen. Restituties werden als instrumenteel beschouwd in het bewerkstelligen van goede betrekkingen met Europa¹⁹. De kans was echter even groot dat de relaties met Duitsland zouden verzuren. Als Duitsland voor de “Westerse beschaving” gewonnen

14 Informatievergadering, 9.I.1947 (BIRB, *Verslagen van de Raad van Beheer van de DER*).

15 Major William W. Furie, Restitution Control Branch, OMGUS-Karlsruhe aan Foreign Exchange Depository-Frankfurt, 24.VI.1948 (NARA, RG 260, Entry Finance, Box 416, File 940.002)

16 JEAN EDWARD SMITH, *The papers of General Lucius D. Clay Germany 1945-1949*, dl 1, Bloomington, s.d., p. 108-109.

17 LUCIUS D. CLAY, *Guerre Froide à Berlin*, Paris, 1950, p. 299.

18 Compensaties bestaan uit het leveren van Duits patrimonium om zowel schade als ontvreemding te dekken, een politiek die leidde tot de ontmanteling van tal van Duitse fabrieken.

19 *Plunder and Restitution: Findings and Recommendations of the Presidential Advisory Commission on Holocaust Assets in the United States and Staff Report*, Washington, 2000.

• Generaal Lucius D. Clay, de militaire gouverneur van de Amerikaanse bezettingszone in Duitsland.
(Foto TRUMAN PRESIDENTIAL MUSEUM & LIBRARY)

moest worden, moest een einde komen aan het nemen van ‘irriterende’ maatregelen die Duitse publieke opinie in de armen van het communisme dreigden te duwen. Vooral vanaf 1947, toen de Amerikaanse regering de economische heropbouw van Duitsland gunstiger gezind werd, viel de inconsistentie van de restitutiepolitiek op ²⁰.

In de loop van 1948 opteeden de Amerikaanse beleidsmakers resoluut voor de ondersteuning van de Duitse economie en de Amerikaanse strategische belangen. Concreet vroeg het *War Department* zich in juni 1948 af welke voor restitutie bestemde goederen op de valreep nog als bijzonder oorlogsmateriaal bestempeld konden worden. Een verruiming van dit begrip kon wellicht nog 25 % van de overblijvende goederen onder deze categorie brengen ²¹. Anderzijds werden in dezelfde maand een aantal uit Duits vermogen afkomstige gesekwestreerde categorieën van goederen van hun militair karakter ontdaan, zodat zij aan de Duitse overheid konden worden overgemaakt ten behoeve van de Duitse economie ²². Het valt op dat men tegen het einde van 1948 ook overwoog om de door België geclaimde industriediamanten ter beschikking te stellen van de Duitse economie ²³. Dit kan in het licht van wat verder uiteengezet wordt moeilijk een toeval zijn.

De lotsbestemming van de zgn. Stützerbach-diamanten

In de introductie werd reeds gewezen op de lacunes in het onderzoek over de naoorlogse industriële restitutie. De hierboven samengevatte informatie laat ons niettemin toe een aantal belangrijke gegevens m.b.t. de industriële restitutie te toetsen aan het eigen onderzoek over de teruggave van diamanten aan België.

Geslepen diamanten werden aan België gerestitueerd door Portugal, Spanje, de Britse bezettingsautoriteit in Duitsland en OMGUS. Uit de analyse van deze restitutiegevallen blijkt dat de restituerende landen de diamanten slechts met moeite loslieten, ook in de gevallen waar de oorspronkelijke eigenaars ondubbelzinnig geïdentificeerd konden worden ²⁴.

Anderzijds blijkt ook hoe de Belgische instanties, en meer bepaald de DER, niet in staat waren om een toereikende bewijsvoering voor te leggen en in vergelijking met de Nederlandse collega's van het Algemeen Commissariaat voor Economische Recu-

20 JEAN EDWARD SMITH, *The papers of General Lucius D. Clay Germany 1945-1949*, dl 1, Bloomington, s.d., p. 337.

21 JEAN EDWARD SMITH, *The papers of General Lucius D. Clay Germany 1945-1949*, dl 1, Bloomington, s.d., p. 662.

22 LUCIUS D. CLAY, *Guerre froide à Berlin*, Parijs, 1950, p. 302.

23 Lode Craeybeckx, burgemeester Antwerpen aan Spaak, 4/XII1948 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

24 ERIC LAUREYS, “De recuperaties en vergoedingen in de diamantsector”, in *De bezittingen van de slachtoffers van de jodenvervolging in België, Spoliatie, Rechtssherstel* (Eindverslag van de Studiecommissie betreffende het lot van de bezittingen van de leden van de joodse gemeenschap van België, geplunderd of achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945), 2001, p. 288-307.

De diamantrestitutie en de politiek van de VSA

peratie duidelijk achter de feiten aanliepen. De Belgische overheid achtte het weinig belangrijk om een rigoureuus onderzoek uit te voeren naar ontvreemd patrimonium. Algemeen domineerde de overtuiging dat, zoals na de Eerste Wereldoorlog, België vrij onvoorwaardelijk zou genieten van Duitse compensaties, waaruit een zekere laksheid voortvloeide die niet zonder weerslag was op de behandeling van de restitutedossiers. Deze stand van zaken wordt overigens bevestigd door vorsers die zich bogen over de restitutie van cultuuroederen, een onderzoek dat reeds verder gevorderd is ²⁵.

Veel frappanter zijn de verwickelingen rond de restitutie van de ruwe industriediamanten uit de Amerikaanse zone. Deze diamanten werden in Antwerpen opgekocht door Johannes Urbanek, de gevolmachtigde van de *Reichsstelle für Technische Erzeugnisse* (RTE) ²⁶. De RTE was de officiële en exclusieve distributeur van industriediamanten aan de Duitse oorlogsindustrie. In juli 1944 ging deze instelling op in de *Reichsstelle für Edelmetalle* die de resterende diamantvoorraad, zo'n 344.878,30 Kt nog net voor de ondergang van het Derde Rijk verdeelde over een bank te Waltherhausen in Thüringen (waar de sovjets er beslag op legden) en de privé-woning van *Abteilungsleiter* Max Uhlig, adjunct van de *Leiter* van de RTE te Stützerbach, eveneens in Thüringen ²⁷. Kort na de capitulatie bereidden de Amerikaanse strijdkrachten een terugtrekking voor uit deze streek die aan de Sovjet-Unie toegewezen was ²⁸. Uhlig, die de diamanten niet in sovjet-handen wilde zien vallen, nam zonder overleg te plegen met zijn oversten contact op met de Amerikanen. Zo legden de Amerikanen op 23 mei 1945 beslag op ca. 186.000 Kt ruwe diamanten ²⁹. De partij werd toevertrouwd aan de *Foreign Exchange Depository* (FED) en ondergebracht in de kluizen van de *Reichsbank* te Frankfurt. De FED werd in april 1945 te Frankfurt opgericht als bewaarder van alle buitgemaakte goud- en zilverstaven, munten, valuta, waardepapieren, edelstenen, juwelen en gelijkaardige goederen. Amerikaanse functionarissen gaven de dienst de bijnaam Duitse Fort Knox ³⁰. De FED mag niet verward worden met de *Reparations Section*, de andere gesprekspartner van de DER in restitutieaangelegenheden. Deze laatste stond niet in voor de bewaring van de goederen maar eerder voor de behandeling van de claims. De *Reparations Section* stond onder het bevel van Orren McJunkins en was verantwoording verschuldigd aan de *Property Division* (dienst van het Sekwester) bij OMGUS ³¹.

25 Gesprek met Jacques Lust, 19 en 22.IV.2002.

26 Voor slechts 20 % van de reële waarde.

27 Nota Granzow ROGES, 22 maart 1946 (BA, R121 *Industriebeteiligungsgesellschaft*, Nr. 674)

28 Advocaat R. Lehrfeld aan Federatie, 9.VII.1949 (FBDB, map *Intervention des avocats américains Cumming, Stanley, Truit & Cross*).

29 Ministerialrat Hermann Forkel, Reichswirtschaftsministerium aan ROGES, 22 mei 1946 (BA, R121 *Industriebeteiligungsgesellschaft*, Nr. 674).

30 WILLIAM SLANY, *U.S. and Allied Efforts To Recover and Restore Gold and Other Assets Stolen or Hidden by Germany During World War II-Preliminary Study* (Eizenstat Report), Washington, 1997.

31 JEAN EDWARD SMITH, *The papers of General Lucius D. Clay Germany 1945-1949*, dl 1, Bloomington, s.d., p. 663.

Henri Briché ondernam in het begin van 1947 de eerste Belgische opzoekingen naar diamanten in de Amerikaanse zone ³². In februari 1947 leidde hij in naam van de DER gesprekken met de FED en werd op de hoogte gebracht van het bestaan van de partij ruwe industriediamanten. Door het tekort aan documentatie kon de volledige diamantroof in België onmogelijk in kaart gebracht worden. Maar Briché beschikte wel over een archiefdocument van het Duitse *Vierjahresplan* waaruit bleek dat aan België een totaal van 940.000 Kt (ruwe diamanten en geslepen diamanten) werd onttrokken ³³. De Nederlanders lieten weten dat hun claim een 20.000 Kt betrof. Het Franse cijfer is niet gekend maar kan onmogelijk van dezelfde grootteorde zijn geweest als het Belgische ³⁴. De grootste belanghebbende was meteen België. Een claim werd voorgelegd aan de FED en werd geregistreerd als *Claim 13765B-Industrial Diamonds* ³⁵.

IV. De behandeling van de Belgische claim

Pogingen van de Belgische Staat om restitutie te verkrijgen

De restitutie van de zgn. Stützerbach-diamanten werd een ware lijdensweg. Op 3 april 1947 vond een conferentie plaats in de *Reichsbank* te Frankfurt waar de Amerikaanse autoriteiten met alle vertegenwoordigers van de buitenlandse zendingen vergaderden om de restitutiekwestie te bespreken ³⁶. De onderhandelaars van de DER konden toen nog steeds geen sluitende documentatie voorleggen voor de diamantclaim. Zij gingen echter uit van de herkenbaarheid van de oorsprong van ruwe diamanten. Om aan te tonen dat de diamanten uit België afkomstig waren moest dringend een expertise toegelaten worden. Hun herhaalde verzoeken om de gevonden diamanten door experts uit Amsterdam, Parijs en Antwerpen te laten schouwen, werd echter systematisch verworpen. De Amerikaanse overheden beloofden vaag dat na een inventarisering de diamanten terug naar hun land van oorsprong zouden worden gestuurd. Tevergeefs wachtten de Belgische onderhandelaars op de beloofde inventaris. Amerikaanse vorsers bevestigden dat, hoewel de inventarissen van het gros van de nazi-roof in 1947 reeds opge maakt waren, de inventarisering van diamanten pas in 1949 werd afgerond.

De Belgische claim naderde onherroepelijk de door Generaal Clay aangekondigde vervaldatum van 31 december 1948 waarop alle restitutieactiviteiten afgerond moesten zijn. België moest op dat ogenblik nog voor ruim 600 miljoen BEF industriële goederen repatriëren, wat binnen de opgelegde termijn onmogelijk was. Talrijke dossiers konden niet tijdig gestoffeerd worden met de vereiste bewijsstukken en de rechthebbenden

³² Vertrouwelijk memorandum DER, 26/XI/1948 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

³³ Verslag Karl Holstein, Duits Militair Bestuur in België en Noordfrankrijk, 3.II.1944 (AN, AJ/40/73-4 *Pierres Précieuses*).

³⁴ Reul, directeur-generaal DER aan Spaak, 20.I.1949 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

³⁵ Proces verbaal vergadering 13.II.1947 (BIRB, *Verslagen van de Raad van Beheer van de DER*).

³⁶ Vertrouwelijk memorandum DER 26/XI/1948 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

De diamantrestitutie en de politiek van de VSA

vreesden dat talrijke Duitsers gewacht hadden op het verlopen van de vervaldag alvorens met geroofde goederen voor de dag te komen. De Belgen reageerden bitter op wat zij als een bewuste tegenwerking beschouwden van de Amerikanen. In oktober 1947 werd nochtans een belangrijke hoeveelheid goud aan België gerestitueerd. Er volgde een collectief protest van talrijke nationale vertegenwoordigingen, waaronder ook de Belgische. Zij verzochten de VS tevergeefs om hun politiek te herzien³⁷. De evolutie van de Amerikaanse economische politiek in Duitsland was verantwoordelijk voor deze gang van zaken. Op het hoogste niveau van OMGUS overwoog men om strategische materialen zoals industriediamanten die door de FED bewaard werden als oorlogsbuit op te eisen³⁸. Belgische archiefdocumenten bevestigen bovendien dat Amerikaanse instellingen herhaaldelijk het ophalen van waardevolle en economisch belangrijke goederen (zoals werfmachines) verhinderd hadden om het Duits economisch potentieel niet in het gedrang te brengen³⁹. Briché werd op 24 november 1948 door McJunkins doorverwezen naar Jack Bennett, financieel raadgever bij Generaal Clay, waar hij op de hoogte gebracht werd van de definitieve verwerping van *Claim 13765B*⁴⁰. Kort daarop maakte McJunkins plannen bekend om de diamanten ter beschikking te stellen van de Duitse economie⁴¹. In een aantal gevallen had de FED effectief edelmetalen, valuta, waardepapieren en zelfs juwelen afgestaan aan de Duitse industrie : het gevaar was dus reëel⁴².

Nu laaide het protest in België pas goed op en dat leidde tot een geleidelijke verschuiving van het initiatief naar de Antwerpse diamantnijverheid. De diamantairs waren als de dood voor de heropleving van de Duitse diamantnijverheid die hen tijdens het interbellum zoveel parten had gespeeld⁴³. Gezien het falen van de DER, ondernamen de vertegenwoordigers van de Belgische diamantnijverheid en -handel nu wezenlijke stappen in de richting van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Burgemeester Lode Craeybeckx van Antwerpen werd ingeschakeld om minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak bij de zaak te betrekken⁴⁴. Ook Frédéric Osterrieth, de voorzitter van de Raad van Beheer van de DER en van de Antwerpse Kamer van Koophandel, hechtte bijzonder veel belang aan deze zaak⁴⁵. De betrokken partijen bundelden op

37 *Plunder and Restitution : Findings and Recommendations of the Presidential Advisory Commission on Holocaust Assets in the United States and Staff Report*, Washington, 2000.

38 Jack Bennett, Finance Adviser to the Military Governor, OMGUS, Berlijn aan L. Wilkinson, Economics Adviser, OMGUS, 5 november 1948 (NARA, RG 226, Entry Finance, Box 423, File 940.306).

39 Proces verbaal vergadering 18.XI.1948 (BIRB, *Verslagen van de Raad van Beheer van de DER*).

40 Vertrouwelijk memorandum DER, 26.XI.1948 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

41 Lode Craeybeckx, burgemeester Antwerpen aan Spaak, 4.XII.1948 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

42 WILLIAM SLANY, *U.S. and Allied Efforts To Recover and Restore Gold and Other Assets Stolen or Hidden by Germany During World War II-Preliminary Study* (Eizenstat Report), Washington, 1997.

43 MARTINE VERMANDERE, *Adamastos - 100 jaar Algemene Diamantbewerkerbond van België*, Antwerpen, 1995, p. 70.

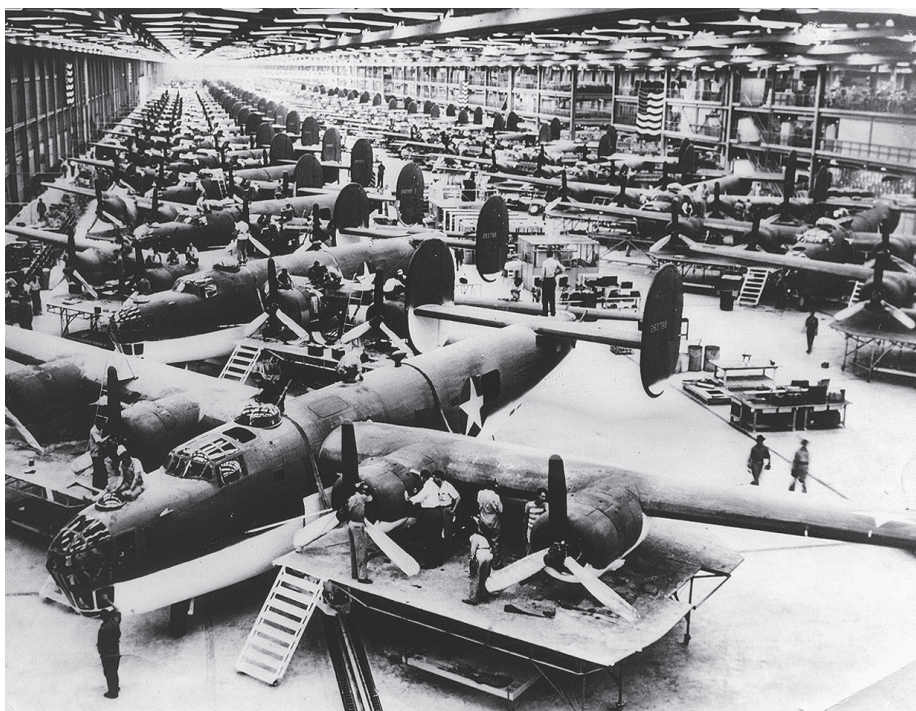
44 Rekening houdend met de traditionele inzet van Camille Huysmans, ten bate van de Antwerpse diamantnijverheid, is zijn afwezigheid bij de behandeling van diamantrestituties opmerkelijk. De archieven van de stad en het politiek archief van Camille Huysmans (AMVC) boden hier geen uitsluitsel over.

45 Proces verbaal vergadering 9.XII.1948 (BIRB, *Verslagen van de Raad van Beheer van de DER*).

De diamantrestitutie en de politiek van de VSA

initiatief van Jean-Pierre Sabbe, sectiehoofd van *Titres et Valeurs* bij de DER, hun krachten om de reële of vermeende tekortkomingen van het voorgelegde dossier weg te werken. Het belangrijkste bezwaar van de Amerikanen was de gebrekkige identificatie van de rechthebbenden. Dit is niet verwonderlijk. Niet alleen beschikte men toen niet over alle spoliatiearchieven, maar vandaag blijkt uit onderzoek ook dat de Stützerbach-diamanten naar alle waarschijnlijkheid geen eigendom waren van de Antwerpse diamantairs maar wél van de *Société internationale forestière et minière du Congo (Forminière)*.

Deze Belgisch-Kongolese diamantextractieonderneming stond onder controle van de *Société Générale de Belgique* en was contractueel gebonden aan de Zuid-Afrikaanse diamanttrust De Beers om de integrale Kongoproductie via zijn Londense filialen te verdelen. Waarom de *Forminière* zelf geen claim indiende is niet duidelijk. Waarschijnlijk vreesde de maatschappij voor een nog grotere terughoudendheid van de Amerikanen. Tegen *Forminière* werd immers klacht neergelegd wegens kartelvorming door het Amerikaanse *Justice Department*. Volgens de aanklacht zou *Forminière* tijdens de oorlog mede de Amerikaanse strategische *diamondstockpile* hebben geboycot. De *Forminière*

- Montagelijnen van B-24 "Liberators" voor de USAF. Industriediamanten waren de sleutel tot massaproductie van hoge kwaliteitsmaterialen zoals vliegtuigmotoren. (Foto SOMA)

had tevens in het kader van de befaamde Belgische ‘politiek van het minste kwaad’ een leidinggevende functie waargenomen in de door de Duitse bezetter gecreëerde of gecontroleerde diamantinstellingen⁴⁶. Tegen de onderneming werd daarom een gerechtelijk onderzoek opgestart voor collaboratie met de vijand⁴⁷. De *Forminière* had er wellicht alle belang bij om zich in deze periode zo onzichtbaar mogelijk te maken. Wellicht is ook hier verder onderzoek aangewezen.

De opstellers van het nieuwe dossier poogden de weg te beschrijven die de ontvreemde diamanten aflegden alvorens in Duitsland te belanden. Vooral werd benadrukt dat Duitsland vóór het uitbreken van de oorlog onmogelijk over reserves ruwe of industriediamanten kon beschikken en dat dit soort diamanten niet exclusief maar wel in overgrote mate uit Belgisch Kongo afkomstig waren⁴⁸. Spaak zond het nieuwe dossier in december 1948 naar de Belgische ambassade te Washington en naar luitenant-generaal Georges Goethals, militair attaché bij de Belgische ambassade te Berlijn. Ten gevolge van de druk van de Belgische Ambassade bij het *State Department* kon deze laatste OMGUS overhalen om de zaak te herzien en samen te werken met de Belgische autoriteiten⁴⁹. McJunkins liet in januari 1949 aan generaal Goethals weten dat een moratorium gelegd was op de verkoop van de diamanten aan de Duitse industrie. Hij verklaarde zich ook bereid om de diamanten te laten schatten door twee onafhankelijke experts.

Maar nog steeds voldeed de claim niet aan de basisvereiste : de oorspronkelijke eigenaars moesten individueel geïdentificeerd worden. Consequent met de uitgestippelde politiek hielden de Amerikanen het been stijf. Het moratorium op de openbare verkoop werd na verloop van tijd opgeheven. De opbrengst van de verkoop zou bijdragen tot het dekken van de Amerikaanse bezettingskosten⁵⁰. In diamantmiddens stond men perplex over de Amerikaanse onwil om de geldigheid van de Belgische claim te erkennen⁵¹. De Federatie der Belgische Diamantbeurzen (voortaan : Federatie) en het Ministerie van Buitenlandse Zaken besloten in de tegenaanval te gaan en drie nieuwe interventies werden overwogen : het probleem ter sprake brengen tijdens het geplande gesprek tussen Spaak en *Secretary of State* Dean Acheson, de diamanten zelf kopen en een perscampagne.

In werkelijkheid echter was OMGUS (ondertussen vervangen door HICOG) vooral beducht voor een precedent, waarbij een collectieve claim zou worden aanvaard als

46 ERIC LAUREYS, “De beroving van de joodse diamantairs, 1940-1944. Belangen van de Duitse oorlogsindustrie versus ontjoodsingspolitiek?”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 7, 2000, p. 156.

47 KAA, Zaak 557/797 *Forminière et Jules Baudine*.

48 Reul, directeur generaal DER aan Spaak, 20.I.1949 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

49 J. Dinjeart, adjunct directeur generaal DER aan Fr. Osterrieth, vice-voorzitter van de Raad van Beheer van de DER te Antwerpen, 3.III.1949, (FBDB, map *Correspondance ORE*).

50 Proces verbaal vergadering 24.III.1949 (BIRB, *Verslagen van de Raad van Beheer van de DER*).

51 Gérard de Jong, secretaris-generaal van de Federatie en E. Schönführer, Beheerder van de Federatie aan J.P. Sabbe, 2.III.1949 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

gevolg van de onmogelijkheid om individuele claims te documenteren. Ook tal van andere landen zouden zulke claims kunnen indienen. De Belgische regering overwoog een juridische actie, maar wenste niet te worden betrokken bij een proces tegen de Verenigde Staten op een ogenblik dat de steun van dit land in talrijke aangelegenheden nog zeer welkom was⁵². Er was ook gebleken dat het *State Department* niet in staat was geweest om op efficiënte wijze haar wil op te dringen in niet-politieke aangelegenheden. De diamanten werden namelijk aan de militaire overheid in Duitsland overgemaakt wat de invloed van Washington enigszins beperkte⁵³. Deze vaststellingen luidden het failliet in van de officiële betrachtingen.

Pogingen van de Federatie der Belgische Diamantbeurzen om restitutie te verkrijgen

Ten gevolge van zijn groeiende onmacht, besloot de DER het dossier officieel toe te vertrouwen aan de Federatie zodat de kaarten thans volledig in privé-handen belandden⁵⁴. De Belgische Staat, vertegenwoordigd door de DER, bleef evenwel de belanghebbende in deze zaak. De Federatie kon enkel streven naar een erkenning van de officiële Belgische claim. Voortaan zou de actie op drie nieuwe fronten gevoerd worden: een parlementaire vraag aan de bevoegde ministers, een perscampagne en een proces. Waar de regering enige behoedzaamheid in acht moest nemen, was de Federatie vrij om de zaak een zo groot mogelijke ruchtbaarheid te geven.

De liberale senator Albert Lilar, tevens advocaat van de Federatie, legde een ontwerp neer voor een parlementaire vraag bij de Senaat. Hij richtte deze vraag op 26 april 1949 aan Spaak en minister Moens de Fernig van Buitenlandse Handel.

Op 28 april 1949 belegde de Federatie een persconferentie waarvan de inhoud een wijde verspreiding kende. Vooral de als oneerlijk ervaren situatie werd onderstreept en de paradoxale houding van de Amerikanen waarvan men had verwacht dat zij de snelle heropleving van de Belgische economie zouden nastreven⁵⁵. De reactie van McJunkins op de Belgische perscampagne liet niet op zich wachten. Ook hij stuurde een perscommuniqué de wereld in waarin de openbare verkoop van de diamanten werd aangekondigd omdat de Belgen er niet in geslaagd waren om aan te tonen dat zij van Belgische oorsprong waren. Eigen “onafhankelijke” experts waren tot de conclusie gekomen dat het onmogelijk was om de oorsprong van de diamanten te achterhalen⁵⁶.

52 Advocaat Albert Lilar aan Federatie, 23.IV.1949 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

53 Telegram Lehrfeld, 1949 (FBDB, map *Intervention des avocats américains Cumming, Stanley, Truit & Cross*).

54 Proces verbaal vergadering 24.III.1949 (BIRB, *Verslagen van de Raad van Beheer van de DER*).

55 Perscommuniqué Federatie, 28.IV.1949 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

56 R. Lehrfeld aan Federatie, 9.VII.1949 (FBDB, map *Intervention des avocats américains Cumming, Stanley, Truit & Cross*): OMGUS heeft beroep gedaan op de Franse experts Abrahamian, Bezazian en Garmirian voor een schouwing van de diamanten omdat het vreesde dat Belgische experts onpartijdig zouden zijn.

Daar bovendien verschillende *claimants* de partij opeisten werd besloten de diamanten te verkopen. MacJunkins betwistte verder dat de levering aan Duitsland een fatale klap zou betekenen voor de Belgische diamantnijverheid, terwijl er in Duitsland wel degelijk een diamantschaarste heerste. Op 2 mei 1949 werd bevestigd dat de diamanten door de *Bipartite Control Group* te Frankfurt te koop zouden aangeboden worden en dat Belgische diamanthandelaars op deze verkoop niet toegelaten zouden worden⁵⁷. De Federatie uitte haar protest tegen deze maatregelen in twee brieven die op 30 april 1949 persoonlijk gericht werden aan Generaal Clay en aan de president van de Verenigde Staten, Harry Truman⁵⁸. Geen van beiden gaf hier enig gevolg aan.

Na intens overleg tussen de Federatie en de DER werd besloten om de Amerikaanse autoriteiten voor het gerecht te dagen en zo de ontvankelijkheid van de claim voor de Belgische Staat af te dwingen. Het Ministerie van Financiën stemde ermee in dat, gezien het falen van de officiële pogingen en de hoge kost van de dagvaarding, de restitutie uitsluitend ten bate van de Federatie zou geschieden⁵⁹. De Federatie vertrouwde de zaak op 4 november 1949 toe aan het prestigieuze advocatenkantoor *Cumming, Stanley, Truit & Cross* (CSTC) uit Washington D.C. Een tussenkomst van het advocatenkantoor bij het hoofd van de *Civil Affairs Division Army Department*, Generaal McGruder, om de verkoop van de diamanten in Duitsland niet te laten doorgaan werd alvast met succes bekroond⁶⁰. Raoul Lehrfeld, vertegenwoordiger van de Federatie in New York was de contactpersoon met CSTC. Hij zou een doorslaggevende rol spelen in de “professionalisering” van het pleidooi en het dossier dat door de Federatie aan CSTC werd overgemaakt. De bewijsvoering die van de DER was overgeërfd was duidelijk ontoereikend. Lehrfeld voerde meer bewijzen aan m.b.t. de individuele identificatie, de afwezigheid van vooroorlogse diamantvoorraden in Duitsland en het onwettige karakter van de oorlogsaankopen van Urbanek in Antwerpen⁶¹. Nadat onder impuls van Lehrfeld het advocatenkantoor naar behoren bewapend werd met een gestoffeerd dossier en naar verluidt ook de nodige steekpenningen uitbetaald werden, bleef het resultaat niet lang op zich wachten⁶². Een memorandum uit augustus 1950 leert ons dat de FED plots de mening was toegedaan dat de diamanten *undoubtedly Belgian* waren⁶³. Dat de vervanging van de militaire gouverneur door een burgerlijke hoge commissaris de onderhandelingen hadden vergemakkelijkt behoort ook tot de mogelijkheden.

57 Proces verbaal vergadering 24.III.1949 (BIRB, *Verslagen van de Raad van Beheer van de DER*).

58 Federatie aan Generaal D. Lucius Clay en President H. Truman, 30.IV.1949 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

59 Proces verbaal vergadering 4.VIII.1949 (BIRB, *Verslagen van de Raad van Beheer van de DER*).

60 Telegram Lehrfeld, 1949 (FBDB, map *Intervention des avocats américains Cumming, Stanley, Truit & Cross*): Cumming was voormalig Attorney General van de VS en Truit was de schoonzoon van gewezen vice-president Barkley.

61 Rossignol, DER aan A. Rotti, voorzitter van de Federatie, 25.XI.1949 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

62 Interview L. Oige, Federatie, 16.X.2000.

63 Correspondentie met Greg Bradsher, NARA, 8.IV.2002.

Een halve Belgische overwinning

Op 26 juli 1950 werden de Federatie en de DER op de hoogte gebracht van de beslissing van HICOG om de diamanten aan België af te staan. Het duurde nog tot 24 oktober 1950 alvorens de *Restitution Branch* te Frankfurt een partij van 165.457,69 Kt overmaakte aan vertegenwoordigers van de Belgische regering⁶⁴. Een klein (maar onbekend) aantal diamanten werd afgehouden en toegewezen aan Nederland.

Aan de restitutie werden echter voorwaarden verbonden waaruit de Amerikaanse opzet duidelijke blijkt. Van restitutie was eigenlijk helemaal geen sprake, doch eerder van schadeloosstelling. De Amerikanen eisten namelijk dat de diamanten aan een Amerikaanse firma zouden worden verkocht. Ik wees reeds op het belang van de restitutie voor de heropleving van de Antwerpse diamantnijverheid. De DER had ooit zelfs overwogen om de diamanten van de Amerikanen af te kopen i.p.v. op restitutie te wachten. Belgische diamantwerktuigproducenten keken met veel verwachting uit naar de distributie om hun activiteiten te ontwikkelen⁶⁵. Zo kras werd het zelfs dat België via de Amerikaanse ambassade verzocht werd om de openbare verkoop af te blazen en de Amerikaanse regering de exclusiviteit te bieden voor de aankoop. De Federatie verwierp dit verzoek⁶⁶. Wél keurde de Minister van Economische Zaken Albert Coppé de verkoop van de diamanten aan een Amerikaanse firma goed. Het akkoord met de Amerikanen werd, niettegenstaande algemene verontwaardiging, geheim gehouden voor de publieke opinie en de kandidaten kopers. Hoe hoog de verwachtingen in Belgische diamantmiddens ook opliepen, de diamanten werden ‘openbaar’ verkocht aan een Amerikaanse onderneming⁶⁷. Het beste bod kwam van de *Antwerp Diamond Company*, de Antwerpse vertegenwoordiger van de firma *Diamond Distributors Corporation* uit New York. De *Diamond Distributors Corporation* was tijdens de oorlog één van de weinige door de Britse controle geaccrediteerde leveranciers van ruwe industriediamanten voor de Amerikaanse strategische reserve of *stockpile*⁶⁸. Vanaf 1950, toen met het uitbreken van de Koreaanse oorlog de vraag naar industriediamanten weer sterk toenam, werd deze firma andermaal betrokken bij de *stockpiling*⁶⁹. Op 12 juli 1951 stemde het ministerie van Economische Zaken in met de verkoop aan de *Antwerp Diamond Company*.

De Belgen werden bovendien uitgenodigd om een niet-discriminatoire clausule te voorzien op hun ontvangstbewijs voor de Stützerbach-diamanten. Hierdoor bond

64 Federatie aan HICOG-Frankfurt, 6.XI.1950 en 22.XII.1950 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

65 Minuten van de vergadering van 18.VI.1951 bij de DER (FBDB, map *Correspondance ORE*).

66 Federatie aan B.J. Ruyle, Secretary of the US Embassy in Brussel, 30.IV.1951 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

67 A. Rotti aan Lilar, 10.V.1951 (FBDB, map *Intervention des avocats américains Cumming, Stanley, Truit & Cross*).

68 Don Bliss, commercieel attaché bij de Amerikaanse ambassade te Londen aan McErean, Diamond Control, 16.I.1945 (NARA, RG 84, Entry 2599A, Box 312, File 690).

69 Correspondentie met Hans Wins, De Beers, 18.III.2001.

THE DIAMOND AT WORK

BRANCH of INDUSTRY	ROUGH DIAMONDS	POLISHED DIAMONDS	TOOLS WITH DIAMOND POWDER
 AIRCRAFT AND AUTOMOBILE INDUSTRY	 TRUING TOOL	 SHAPED TOOL	
 CERAMIC INDUSTRY			
 DENTISTRY	 IMPREGNATED TOOLS		
 ELECTRICAL & GENERAL ENGINEERING INDUSTRY	 TRUING TOOL	 SHAPED TOOL	
 GAUGE MAKING	 TRUING TOOL	 SHAPED TOOL	
 GLASS & OPTICAL INDUSTRY	 GLASS DRILL GLASS CUTTER		
 GOLDSMITHS & JEWELERS	 DRILL	 DIE SHAPED TOOL	
 GRAPHICAL & PAPER INDUSTRY	 ENGRAVING TOOL	 SHAPED TOOL	
 HARDNESS TESTING		 ROCKWELL DIAMOND PYRAMID	
 INSTRUMENT INDUSTRY	 TRUING TOOL SAWING BLADE	 WATCH BEARING KNIFE EDGE WEAR PLATE V JEWEL GRAMOPHONE POINT	
 MINING & PROSPECTING	 BORING CROWN SAWING BLADE		
 SCULPTURE & STONE CUTTING	 BORING CROWN SAWING BLADE		
 WIRE DRAWING	 CENTERING DRILL	 WIRE DIE	

- De naoorlogse industrie heeft behoefte aan diamanten, in België zowel als in Duitsland. De diamanttoepassingen zijn, zoals hier wordt geïllustreerd, dan ook talrijk. De restitutiepolitiek van de Amerikaanse autoriteiten zal erdoor beïnvloed worden.
 (THEODORE GREGORY, *Ernest Oppenheimer and the economic development of South Africa*, Oxford, 1962)

de Belgische regering zich tot het restitueren of schadeloosstellen van alle slachtoffers, ongeacht hun nationaliteit. Er moet namelijk op gewezen worden dat krachtens de wet van 1 oktober 1947 betreffende de herstelling van oorlogsschade aan private goederen enkel personen met de Belgische nationaliteit in aanmerking kwamen voor een schadeloosstelling, terwijl 80 % van de beroofde diamantairs vreemdelingen waren ⁷⁰. Het lijkt dus alsof HICOG in een ethisch elan of onder druk van joodse organisaties deze onrechtvaardigheid in de kiem wilde smoren. Niets is minder waar ! Uit een memorandum van het hoofd van de *Property Division* aan het *State Department* blijkt duidelijk dat deze voorwaarde enkel en alleen ten bate van de firma *Parser & Co.* werd opgelegd ⁷¹. Dit is namelijk de enige Amerikaanse diamantonderneming die tijdens de bezetting van Antwerpen door de Duitsers beroofd werd en HICOG besloot om het deel dat *Parser & Co.* toekwam alvast niet aan de willekeur van een vreemde regering te onderwerpen.

De schadeloosstelling van de rechthebbenden

Zoals afgesproken duidde de Belgische Staat de Federatie aan als bewaarder van de gerestitueerde diamanten ⁷². De Federatie stortte de opbrengst van de verkochte diamanten in een fonds om alle slachtoffers van de diamantroof te vergoeden en vertrouwde deze vergoeding toe aan speciaal comité dat op 8 mei 1951 werd opgericht onder de naam *Conseil des XX*. Het voorzitterschap van de *Conseil des XX* werd toevertrouwd aan Adolphe Rotti, voorzitter van de Federatie en van de Diamantclub van Antwerpen. In de raad van het comité zetelden vertegenwoordigers van de 4 Antwerpse diamantbeurzen die bij de Federatie aangesloten waren. Rotti kon in de uitoefening van zijn taak eveneens rekenen op de actieve steun van de DER en het Ministerie van Wederopbouw. Jean-Pierre Sabbe van de DER werd later zelfs aangeworven door de Federatie om er de schadeloosstellingsoperatie te leiden. De controle over de operatie en de beslissing over de ontvankelijkheid van de ingediende dossiers viel onder de bevoegdheid van de DER ⁷³. De meeste ingediende dossiers waren onvolledig en werden daarom aangevuld met gegevens uit Duitse archieven, toen in handen van het Krijgsauditoraat, alvorens terug aan de Federatie ter uitvoering te worden overgemaakt ⁷⁴. De financiële raming van elk schadegeval was een delicate aangelegenheid. Men moest de waarde van inbeslagnames op- of afwaarderen naargelang de datum van het voorval om elk

⁷⁰ Verslag van de vergadering van de RV20, 8.VI.1951. (FBDB, map 1/*Procédure d'indemnisation*, 2/*Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*).

⁷¹ Memorandum Claim Industriediamanten William G. Daniels, Chief Property Division, Office of Economic Affairs, HICOG aan Department of State, 15.IX.1950 (RG 59, Lot 60D139, Box 27, File 9).

⁷² A. Rotti, voorzitter van de Federatie aan Rossignol, DER, 06.V.1950 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

⁷³ DER aan Federatie, V.1952 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

⁷⁴ Uiteenzetting van J.P. Sabbe, 18.II.1954 (FBDB, map 1/*Procédure d'indemnisation*, 2/*Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*).

slachtoffer op gelijke voet te behandelen⁷⁵. Nog ingewikkelder werd het toen men zich ging buigen over opwaarderingscoëfficiënten die ervoor moesten zorgen dat, eenvoudig gesteld, welstellende slachtoffers een kleiner percentage werd toegewezen van wat hen afgenomen was dan de minder welstellende slachtoffers. De hoogste opwaarderingfactor (‘3) werd toegepast op maar liefst 89 % van de behandelde dossiers.

Na afronding van de voorbereidende werkzaamheden konden op 1 maart 1954 de terugbetalingen aanvangen. In de eerste fase, van 1954 tot 1963, werden 441 dossiers behandeld. Tijdens de zitting van 23 oktober 1963 besloot de *Conseil des XX* op voorstel van voorzitter Rotti een tweede uitkering toe te kennen à ratio van 8 % van de vorige en op basis van de overgebleven fondsen, vermeerderd met intresten. Tot maart 1966 verliepen de uitkeringen vrij vlot maar daarna vertraagde de operatie⁷⁶. Slechts 264 dossiers genoten een tweede uitkering voor een totaal bedrag van 3.200.000 BEF⁷⁷. Ten gevolge van een gerechtelijke procedure werden de uitbetalingen tot in 1973 gestaakt⁷⁸. Niet iedereen was het eens met de afgesproken werkwijze of met het mandaat dat aan de Federatie was verleend. Sommigen waren niet te spreken over de grote sommen die werden uitgegeven voor de behandeling van de dossiers zonder dat de slachtoffers hiervan op de hoogte waren gebracht⁷⁹. Na 1973 bleek een verdere behandeling van de overblijvende dossiers niet langer mogelijk⁸⁰.

Men mag uit dit laatste hoofdstuk besluiten dat België door middel van een efficiënte samenwerking tussen overheids- en privé-instellingen erin geslaagd is om het product van *Claim 13765B-Industrial Diamonds* aan te wenden voor een zo eerlijk mogelijke schadeloosstelling van alle beroofde diamantairs, ook al waren dezen niet de oorspronkelijke eigenaars van de Stützerbach-diamanten.

V. Besluit

De evolutie van de machtsverhoudingen in de schoot van de Amerikaanse regering, in het bijzonder na de dood van president Roosevelt, resulteerde in een bijsturing van de Amerikaanse bezettingspolitiek in het verslagen Duitsland. De banden met de Sovjet-Unie werden opgeofferd ten voordele van de opname van Duitsland in het

75 Ontwerp van de RV20 voor de schadeloosstellingsprocedure, s.d. (FBDB, map 1/*Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*).

76 Samenvatting, 9.X.1978, (FBDB, map 1/*Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*).

77 Rapport van de vergadering van de RV20, 1.IX.1965 (FBDB, map 1/*Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*).

78 Nota voor A. Rotti, s.d. (FBDB, map *Fonds Diamants, Deuxième répartition*).

79 Speyer aan Federatie, 14.I.1952 (FBDB, map *Correspondance ORE*).

80 Gesprek met Sylvain Zucker op 24.X.2000.

- Adolphe Rotti, voorzitter van de Federatie van Belgische Diamantbeurzen en spilfiguur in de 'geprivatiseerde' diamantrestitutie in Antwerpen.
(Foto WILLY ROTTI)

Westers kapitalistisch blok. Deze politiek ging gepaard met een groeiende steun aan de Duitse economie om de financiële onafhankelijkheid van Duitsland in de hand te werken. De middelen die beschikbaar waren om de economie aan te zwengelen waren evenwel beperkt. Daarom dienden de Amerikaanse bezettingsautoriteiten ook hun toevlucht te nemen tot goederen (waaronder vooral grondstoffen) die door het Derde Rijk ontvreemd waren en die door de oprukkende Amerikaanse troepen in beslag waren genomen. Ondertussen hadden de VS zich verbonden tot het restitueren van deze goederen aan de landen van herkomst. Precies deze restitutiepolitiek druiste vanaf 1947 en vooral 1948 in tegen de Amerikaanse plannen in Duitsland. In het kader van de nakende Koude Oorlog liepen de economische belangen van Duitsland en de strategische belangen van de VS meer en meer parallel. Vanaf toen werden strategische redenen aangevoerd om de gesekwestreerde goederen achter te houden.

De zeldzame specialisten op dit gebied zijn het erover eens dat de Amerikaanse restitutiepolitiek, alle economische druk ten spijt, leidde tot een niet te onderschatten en lovenswaardig rechtsherstel. Rekening houdend met het zonet geschetste kader, mag men echter de vraag stellen of deze conclusie ook opgaat voor goederen met een bijzondere economische of strategische waarde. De behandeling van *Claim 13765B* roept daaromtrent duidelijk vragen op.

Wellicht was initieel de belangrijkste reden voor de Amerikaanse weigering om een grote partij ruwe industriediamanten aan België te restitueren het onvermogen van de DER om de oorspronkelijke eigenaars van de diamanten feilloos te identificeren. Hierover was overigens geen uitsluitsel mogelijk omdat de DER er ten onrechte van uitging dat de diamanten toebehoorden aan Antwerpse diamantairs. Helaas voor België was de individuele identificatie van de oorspronkelijke eigenaars nu eenmaal de hoeksteen van de restitutiepolitiek van OMGUS. Er werd in dit verband gewezen op het gebrek aan diepgang bij de betrokken Belgische diensten. Dit neemt niet weg dat de diamanten wel degelijk uit België afkomstig waren en daarom principieel voor restitutie in aanmerking kwamen. OMGUS weigerde echter halsstarrig om af te wijken van de oorspronkelijke voorwaarden, ook al blijkt uit een memorandum van augustus 1950 dat de FED wél overtuigd was van de Belgische afkomst van de diamanten. De conclusie die ik daaruit trek is dat het economische maar ook het strategische belang van industriediamanten bij OMGUS veel zwaarder doorwoog dan de rechtsgeldigheid van de voorgelegde claim.

Die economische belangen speelden vooral ten gunste van Duitsland. Van Amerikaanse kant kan echter niet uitgesloten worden dat de New Yorkse diamantnijverheid pogingen ondernam om profijt te trekken uit de Duitse lamlegging van de Antwerpse diamantnijverheid. Dit kan in de huidige stand van het onderzoek echter niet gestaafd worden. In Duitsland waren industriediamanten een sleutel tot het heropstarten van de bepaalde industrietakken en OMGUS poogde tot tweemaal toe om de diamanten ter beschikking te stellen van de Duitse economie. Op de geplande openbare verkopen

mochten geen Belgen toegelaten worden. Daarenboven werd (niettegenstaande het bestaan van meerdere diamantclaims) toegelaten dat één van de belangrijkste Duitse diamantplundersaars met geallieerde steun een diamantslijperij oprichtte.

M.b.t. het strategisch belang moet kan worden aangestipt dat sinds het uitbreken van de Koreaanse oorlog de vraag naar industriediamanten in de VS weer gevoelig was toegenomen. De oude droom uit de Tweede Wereldoorlog om de Belgisch-Britse controle over de diamantdistributie te doorbreken door een eigen voorraad - de befaamde *stockpile* - aan te leggen, komt duidelijk tot uiting in de houding van OMGUS in dit restitutedossier. Veelbetekenend zijn in dit verband de overwegingen van het hoofd van de *Finance Division* van OMGUS om de diamanten in november 1948 ronduit als oorlogsbuit op te eisen. Even betekenisvol is de Amerikaanse eis aan de Belgische regering om de gerestitueerde diamanten aan een Amerikaanse firma te verkopen. Het valt daarbij op dat deze firma reeds sinds de Tweede Wereldoorlog belast was met het aanvullen van de strategische *stockpile*. Opvallend is ook de onwil de VS om België de restitutie toe te vertrouwen van diamanten die toebehoorden aan een Amerikaanse onderneming.

Het is overduidelijk dat economische en strategische overwegingen wogen op de besluitvorming rond de restitutie van de Stützerbach-diamanten aan België. Er kunnen bovendien nauwe verbanden gelegd worden tussen de chronologie van de restitutie en de evolutie van de economische politiek van de VS in Duitsland. Zo valt de beslissing van McJunkins om de diamanten beschikbaar te maken voor de Duitse economie samen met de definitieve ommekeer in de Amerikaanse politiek ten bate van de heropbouw van Duitsland. De overgang van het militair naar het burgerbestuur in Duitsland valt dan weer samen met de beslissing om de restitutie toe te laten.

Uit dit dossier blijkt m.a.w. duidelijk dat de Amerikaanse restitutiepolitiek, althans voor sommige bijzonder gegeerde goederen, in functie stond van de economische en politieke belangen van Washington. Alle geleverde inspanningen ten spijt, kan dus moeilijk van een zuiver belangeloos elan gesproken worden met betrekking tot het rechtsherstel voor de slachtoffers van de Duitse bezetting.

* ERIC LAUREYS (°Antwerpen, 1962) is licentiaat in de hedendaagse geschiedenis (VUB 1995). Sinds 1996 is hij verbonden aan het SOMA waar hij bijdragen publiceerde over de bevrijdingsperiode na WOII. Eric Laureys maakte van 1997 tot 2001 deel uit van het onderzoeksteam van de Studiecommissie Joodse Goederen waar hij zich boog over de beroving van de joodse diamantairs. Hij bereidt een doctoraat voor over de politieke geschiedenis van de Belgische diamantnijverheid tussen het interbellum en de Koude Oorlog.

Bibliografische wijzer

GÉRARD BOSSUAT, *L'Europe occidentale à l'heure américaine. Le plan Marshall et l'unité européenne (1945-1952)*, Bruxelles, 1992, p. 42. •— GREG BRADSHAW, *A finding aid to records at the National Archives at College Park*,

De diamantrestitutie en de politiek van de VSA

College Park, MD, 1998, p. 272. •- LUCIUS D. CLAY, *Guerre froide à Berlin*, Paris, 1950, p. 299. •- CAROLYN WOODS EISENBERG, *Drawing the Line : The American Decision to Divide Germany, 1944-1949*, Cambridge, 1996. •- J. MICHAEL KURTZ, "The end of the war and the occupation of Germany, 1944-52. Laws and conventions enacted to counter German appropriations : The Allied Control Council", in *The Spoils of War. World War II and Its Aftermath : The Loss, Reappearance, and Recovery of Cultural Property*, 1997, p. 112-115. •- ERIC LAUREYS, "De beroving van de joodse diamantairs 1940-1944. Belangen van de Duitse oorlogsindustrie versus ontjoodsingspolitiek ?", in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 2000, nr. 7, p 149-187. •- ERIC LAUREYS, "De recuperaties en vergoedingen in de diamantsector", in *De bezittingen van de slachtoffers van de jodenvervolgving in België, Spoliatie, Rechtsherstel* (Eindverslag van de Studiecommissie betreffende het lot van de bezittingen van de leden van de joodse gemeenschap van België, geplunderd of achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945), 2001, p. 288-307. •- JACQUES LUST, *Missing art works of Belgium. Part I : public domain*, Brussel, 1994, p. 73. •- JEAN EDWARD SMITH, *The papers of General Lucius D. Clay Germany 1945-1949*, dl 1, Bloomington, s.d., p. 346. •- WILLIAM SLANY, *U.S. and Allied Efforts To Recover and Restore Gold and Other Assets Stolen or Hidden by Germany During World War II-Preliminary Study* (Eizenstat Report), Washington, 1997. •- MARTINE VERMADERE, *Adamastos - 100 jaar Algemene Diamantbewerkerbond van België*, Antwerpen, 1995, p. 142. •- *Plunder and Restitution : Findings and Recommendations of the Presidential Advisory Commission on Holocaust Assets in the United States and Staff Report*, Washington, 2000.

Archiefwijzer :

ARCHIEF BELGISCH INTERVENTIE- EN RESTITUTIEBUREAU (BIRB)

- Verslagen van de Raad van Beheer van de Dienst voor Economische Recuperatie.

ARCHIEF KRIJGSAUDITORAAT ANTWERPEN (KAA)

- Zaak 557/797 Forminière en Jules Baudine.

ARCHIEF VAN DE FEDERATIE VAN BELGISCHE DIAMANTBEURZEN (FBDB)

- Map "Fédération belge des Bourses de Diamants, 1/ Procédure d'indemnisation, 2/ Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux, 8 juni 1951".
- Map «Fédération belge des Bourses de Diamants, Correspondance ORE».
- Map "Fédération belge des Bourses de Diamants, Intervention des avocats américains Cumming, Stanley, Truit & Cross".
- Map «Fédération belge des Bourses de Diamants, Fonds Diamants, Deuxième répartition».

BUNDESARCHIV BERLIN-LICHTERFELDE (BA)

- R121 *Industriebeteiligungsgesellschaft*

NATIONAL ARCHIVES AND RECORDS ADMINISTRATION (NARA) – COLLEGE PARK, MD

- RG 59 *General records of the Department of State - Legal Adviser.*
- RG 84 *Records of the Foreign Service Posts of the Dept. of State - U.S. Embassy, Brussels.*
- RG 226 *Records of the Office of Strategic Services - Safehaven Ops. and Related Matters.*
- RG 260 *Records of the US Occupation Headquarters, World War II – OMGUS.*

ARCHIVES NATIONALES PARIS (AN)

- AJ/40/73-4 *Pierres Précieuses.*